

A dohányzással összefüggő jogszokások

1. A népi jogélet kutatói hosszú időn át nagy figyelmet fordítottak egy-egy település jogviszonyainak, közösségi normáinak vizsgálatára. A kutatás ilyen esetben a közigazgatástól a közvélemény büntetésekig terjedt. A főleg jogászokból és néprajzosokból álló szakemberek nem hagyhatták figyelmen kívül az írott jog és a szokásjog szabályait, melyek mellett vagy ellenében éltek a helyi jogszokások. Az alábbiakban a mintegy ezer lakosú Sárkeresztes (Fejér m.) paraszti közösségének dohányzással kapcsolatos jogszokásairól szólok. Ezek igen gyakran a hivatalos joggal való szembenállást, a közeli megyeszékhelyről, Székesfehérvárról érkező hatalom képviselőivel való összeütközést jelentettek. A vizsgált időszak lényegében az 1867-es kiegyezéstől a helyi termelészövetkezet 1959-es megalakulásáig, a paraszti lét feltételeinek fennmaradásáig terjed.¹

2. Az amerikai eredetű dohány elszívásának, elfüstölésének szokása nálunk egyrészt Németország felől, másrészt a Balkánon át a törökök és a délszlávok közvetítésével terjedt el. A XVIII–XIX. században a dohányzást tűzveszélyessége és a gyúlékony környezet miatt szerte az országban tiltották.

Sárkeresztesen vélhetően az 1848 előtti kor emlékeként maradt fenn az a négysoros szöveg, melyet a hatalom hirdetett ki:

„Közhírré tétetik:
Hogy a pipa tiltatik!
Aki rajta kapatik,
Huszonötlet csapatik!”

A hirdetmény egy változata Kiskunhalasról (Bács-Kiskun m.) szintén ismert, palócosan ejtve, csúfólóként is mondták.²

Az iménti, versbe szedett tilalom és a hozzá kapcsolódó szankció, a testi fenyítés a *pipázást* tiltotta és a *pipázót* fenyegette. Nem véletlen, mert hosszú időn át ez volt a legelterjedtebb dohányzási forma. Sárkeresztesen is. Az I. világháborúban katonaként, fiatalon részt vett parasztnemzedék szinte egyöntetűen *pipázott*. Ez a náluk idősebb korosztályra még inkább igaz volt.

A pipázó Mészáros István
csákvári lakos az 1930-as években

Az így dohányzók döntő része élete végéig megmaradt a nagyobb előkészületet, komótosabb tevékenységet kívánó pipázás mellett. Egy részük azonban áttért a gyorsabb élvezetet nyújtó cigarettára, korábbi hivatalos nevén a *szivarkára*.

A pipázónak a *pipa*, régiesen *pelpa* szinte mindig a szájában volt. Némelyikük számára az annyira megszokottá vált, hogy szinte észre se vette. Több személlyel kapcsolatban emlegették, hogy kereste a pipáját: „*Hun a pipám? Hun a pipám?*” Aztán a szájában volt. Általánosítva is mondták: „*Úgy járt, mind az ecceri ember. Kereste a pipáját, asztán a szájába lógott.*” A XIX. század legvégén születettek S alakú pipát használtak, ami mellkasuk felső részéig ért. A pipázáshoz szükséges *vágott dohánt kostökcacs*kóban, a kos herezacskójából készült eszközben tartották. A két háború között, illetve 1945 után a *dohánzacskó*, vagy egyszerűbben *acs*kó jórészt harisnyaszárból készült. A disznóhólyag is megfelelt e célra.

A XX. század első harmadában gyakori volt, hogy két-három pipázó szívesen dolgozott együtt. Így nagyon sokszor közösen munkálkodott az egymással rokonságban nem lévő Bognár Nagy Sándor (1882–1964) és Nagy Ferenc (1881–1960). De nem volt szükségszerű a pipázók ilyen összetartozása. Papp Ferenc (1876–1958) bognár – akinek az örökké szájában lógó pipa két első foga között rést koptatott – viszont inkább egyedül szeretett tevékenykedni. Papp Ferencnek több pipája is volt. Otthon, ráérősebben a hosszabb szá-

¹ A kutatást támogatja a Székesfehérvár Megyei Jogú Város által alapított Lánosz Kornél–Szekfü Gyula Ösztöndíj Alapítvány.

² Nagy Czirok László: Kiskunhalasi krónika. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 2002. 215.

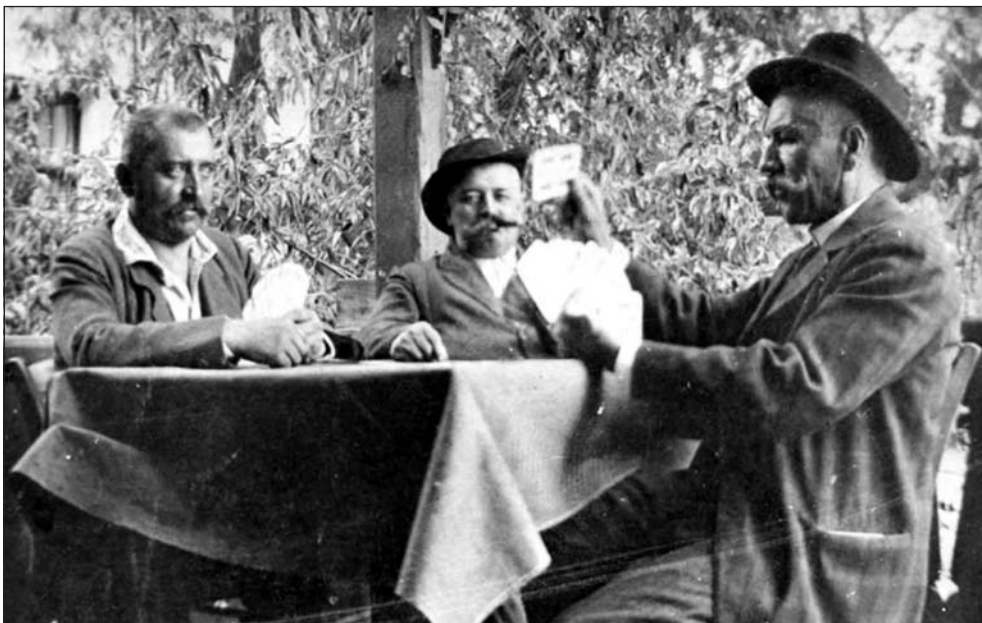
rút használta, mely mellközépig ért. Ha ment valahova, akkor a rövidebb szárút vette elő. A szárát maga készítette. Télen a tűzbe drótot vagy bicikliküllöt tett, azzal szúrta ki a meggyfa ágának közepét. A műveletet sokszor meg kellett ismételní, mire eredményre vezetett. Dohányvágót szintén készített magának és másoknak is. Eltörött kaszapengét használt hozzá.³ Nagy Ferencnek azért is volt több pipája, mert a háború alatt, 1945-ben egy ismeretlen valaki, dobozban néhány példányt otthagyt a házukban. Kivételes volt ez az eset, hiszen a front időszakában minden pusztult, a falut inkább fosztogatták. A csákvári Mészáros István sárkeresztesi lányt, Szücs Juliannát vette feleségül. Fialat korától kezdve ő is rendszeresen, munkavégzés közben is szívta a szájában lógó pipát. Az I. világháború alatt hosszabb ideig Albániában katonáskodott. Mikor a balkáni országról kérdeztem, mint a jó földet és a pipázást szerető parasztember, azzal kezdte, hogy „nem terem ott meg más, mint a dohány”.

A pipa a munkavégzésnél is jobban összehozta az embereket kevéske szabadidejükben. Az asszonyok egy-egy pipa *szutykos* voltát csak ritkán merték szóvá tenni. Állapotát inkább tudomásul vették. A pipatőrüimok, a sárgára szívott tajtékpipák a helyi parasztság számára ismeretlenek maradtak.

Sárkeresztesen is, ahogy a Móri-völgy és a Zámolyi-medence több falujában temetőkör, a koporsóba, a halott mellé helyezték kedvelt pipáját. Ez egyrészt ősi szokás volt, másrészt jelezte egy hiedelem halványulását. A halott mellé már nem a túlvilágon szükségesnek tartott, hanem a neki kedves eszközt rakták.⁴

3. *A szivar* szót Vörösmarty Mihály (1800–1855) költő alkotta. A nyelv befogadta, elterjedt, ám a *szivarozás* mint a jómód jele, inkább úri szokás volt, csak bizonyos társadalmi rétegekhez kötődött. Viszont a polgárosodással mégis terjedt.⁵ Sárkeresztesen szivart a helyi intelligencia és egy-két iparos szivott. Parasztember nem tett a szájába szivart. Az egy kivétel Kiss Lajos volt, aki meg is kapta a neve elé a *Szivar* ragadványnevet, melyet még a helyi nyilvántartásokban is használtak.

Az I. világháború után a *cigaretta*, a *cigarettazás* mind nagyobb tért hódított, hogy aztán általános legyen. A cigarettát a dohányos maga *sodorta*, papírját nyálával ragasztotta össze. A cigarettadohány tar-

A sárkeresztesi református pap, a szivarozó jegyző és a kántortanító vasárnap délutáni kártyacsatája a XX. század legelején

³ *Gelencsér József*: Egy sárkeresztesi faragó bognár. In: Alba Regia 41. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2012. 21?27.

⁴ *Gelencsér József?Lukács László*: Szép napunk támadt... A népszokások Fejér megyében. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1991. 481.

⁵ *Vajkai Zsófia*: Érdekességek a dohányzás történetéből. In: Alexander Brody (szerk.): Füst. Hamu és Gyámánt, illetve Alibi Kft., Alibi 16. Budapest, 2016. 176?183.

tására a már említett *acsó*, később a fém doboz, a *dózni* szolgált. Tekintve, hogy nálunk, Fiumében 1865-ben gyártottak először cigarettát, megállapítható, sárkeresztesi elterjedéséhez mintegy fél évszázad kellett. A megyebeli növekvő népszerűséget jelzi, hogy Székesfehérváron 1914 januárjában már hamisított egyiptomi cigarettát árult G. E., volt pincér. A rendőrség 6000 db-ot talált nála. Az elkövetőt letartóztatták, mert már Nagykarolyban adós maradt 4 nap fogházbüntetés letöltésével.⁶

Az ország különböző vidékein, így Arad, Békés, Csanád, Csongrád, Szabolcs megyékben valamint a Bánságban, és másutt is dohánykertész falvak jöttek létre.⁷ Fejér megyében az alapi dohány emelkedett a mezőföldi kistajat meghaladó hírnévre.

4. Sárkeresztes talaja, mikroklímája nem volt igazán alkalmas a dohánytermesztésre, hiányzott ehhez a hagyomány és a mélyebb szakmai ismeret is. A faluban a dohányosok saját maguk és családjuk szükségletére mégis termeltek dohányt. Mivel az 1850. november 29-i császári nyílt paranccsal 1851. március 1-től bevezetésre került a dohánymonopólium, vagyis a kincstári dohánygyedárúság, így csak titokban tették.

A dohánygyedárúság azt jelentette, hogy a dohánygyártmány élvezetre készítése kizárólag az államkincstár joga volt. A kiegyezésig az osztrák jövedéki igazgatás érvényesült, azt követően viszont különvált tőle a Magyar Királyi Dohányjövédék. A jövedéki termésetből következően a teljes monopólium kiterjedt mind az előállításra (termelés), mind a forgalomba hozatalra (kereskedelem). A termelőnek a termelésre engedélyt kellett kérni, termését a kincstár raktárába volt köteles beszállítani. Maga nem adhatott el belőle, a saját használatra termelt dohány után is illetéket kellett fizetni. Mint Szilágyi Miklós néprajzkutató rámutatott, ez ellentétes volt a parasztság önellátási eszményével. Értetlenül fogadták, hogy amit saját munkával, maguknak termeltek, az ő tulajdonuk, ők fogyasztják el, az után még nekik kell fizetni.⁸ Érdemes a szabályozást alaposan áttekinteni, mert jól érzékelteti a kincstár minél nagyobb bevételre való törekvését és az ehhez kapcsolódó igen részletes, korlátokkal teli, bürokratikus eljárást. A nehéz nyelvezetű szövegezés figyelmes értelmezést kívánt.

A vizsgált korszakban, témánk szempontjából irányadó, legfontosabb két jogszabály az 1868: XV. tc. és az ezt módosító 1876: IV. tc. volt. A dohányjövédék iránt hozott előbbi törvény a fennálló szabályokat átmenetileg érvényben tartotta és csak részben módosította. A dohánytermelők, akár a kincstár számára, akár kivitelre termeltek dohányt, engedélyi illetéket voltak kötelesek fizetni. A kincstári raktárba történő kötelező dohánybeszállításkor a termelőnek saját magának, 16. évét túlhaladott férfi családtagjának, feles kertészének és ezek hasonló életkorú családtagjainak 12 font közönséges pipadohányt, meghatározott minőségben, azonnal fizetendő fogyasztási illeték mellett a beváltó bizottságok meghagytak. Némileg más elbírálás alá estek a csak maguknak termelők. A termelést saját használatra kizárólag a belsőséghez tartozó házikertben vagy egy darabban levő földretn lehetett folytatni, szabályos négyszög alakú, az engedélyért való bejelentésben megjelölt területen. A maga termelte dohányt a termelő csak pipadohányként és maga, valamint férfi családtagjai által használhatta fel. Saját használatra a dohánytermelési engedély alapesetben 20 négyszögöltre szólt, amit minden 16 esztendő megvalósított férfi családtag esetén 10 négyszögöltre, maximum 70 négyszögölgig növelni lehetett. A saját használatra termelő a felügyeleti illetéken felül fogyasztási illetéket is köteles volt fizetni. Mindegyik csoportnál az így átengedett (!) dohányt csak pipadohányként és az igazolási okmányban megnevezettek által lehetett felhasználni. A másnak átadás tilos volt.

A saját használatra való dohánytermelés iránti bejelentést a termelői év január 15-ig kellett a községi eljárásnál megtenni, mely a kétfajta illetéket is beszédte. A községi eljárások voltak kötelesek az engedélyezett területnagyságot figyelni, az ennél nagyobb területen a dohánypalántákat megsemmisíteni és a pénzbírságot kiszabni. Részben azonos, részben eltérő szabályok vonatkoztak a kivitelre termelőkre.

Az 1876: IV. tc. a kincstár számára történő dohánytermelés engedélyezését a dohánybeváltó felügyelőségekhez telepítette, míg a saját használatra termelés engedélyezése a pénzügyi igazgatóságnál volt. Változatlan felügyeleti illeték mellett duplájára nőtt a fogyasztási illeték. További megszorításként rendelkezett a törvény arról is, hogy a saját használatra termelt dohány engedélyokmánya csak a következő év végéig érvényes. Azon túl kizárólag újabb bejelentés esetén lehetett megtartani.

⁶ Székesfehérvár és Vidéke 1914. január 7. 2.

⁷ Kósa László: Dohány. In: *Ortutay Gyula* (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon 1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 593–596.

⁸ Szilágyi Miklós: Törvények, szokásjog, jogszokás. In: *Paládi-Kovács Attila* (főszerk.): Magyar néprajz 8. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 694–759.

A kincstár számára beszállított dohánynál a korábbi törvényben megjelölt személyek részére megagyandó dohány mennyiség fejenként 10 kg-ra módosult, 50 %-al megemelt fogyasztási illeték mellett. Nőtt a községi előljárók feladata is a dohánytermelés adminisztrációja körül. Kötelesek voltak a tisztviselőkkel és a szolgálkakkal együtt a dohánycsempészetet akadályozni. Az előljárók és alkalmazottaik mulasztását szigorú pénzbírsággal szankcionálták. Jövedéki kihágás esetén nőtt a fogyasztási (engedélyezési) illeték. A növény kötelező megsemmisítése mellett meghatározott bírsággal büntette a törvény az engedély nélküli dohányültetést és a másnemű növények közé elszórtan beültetést. A túlültetésnél csak pénzbírság volt a szankció, mely nem párosult megsemmisítéssel. Büntette a jogalkotó a dohánytermék tilalomellenes készítését és forgalomba hozatalát is. Külön is nevesítve e körben a dohánnyal való házalást, a dohánynak nyilvános helyen forgalomba hozatalát. Szankcionálta a tiltott birtoklást is. A pénzbírság behajthatatlanság esetén főgházbüntetésre volt átváltoztatható. A jogszabályok a II. világháború utánig maradtak hatályban. A végrehajtásról pedig a pénzügyminiszter adott ki több rendeletet.

5. A dohányt a szocializmus időszakában csak a kijelölt vállalattal kötött szerződés alapján volt szabad termelni és azt teljes egészében át kellett adni a vállalatnak. Az utóbbi pedig forgalmi adó fizetésére volt köteles. A dohány változatlanul jövedéki terméknek minősült. Az ellenőrzés alól elvont dohány után dohányjövedéki illetéket kellett fizetni.

A dohányjövedéki szabályok betartatása, illetve a dohányilleték behajtása érdekében egyenruhás tisztviselők jártak el. A falvak népe velük, a *fináncokkal*, vagyis a pénzügyőrökkel találkozott. Hivatatosan ők voltak „*az állami pénzügyigazgatás rendészeti közegei*”, a szocializmus idején a pénzügyőrség, illetve 1963-tól a vám- és pénzügyőrségnek egyenruha és fegyver viselésére jogosult rendészeti testületi tagjai. Széles körű jogokkal rendelkeztek. A sárkeresztusi nép számára a *finánc* szónak ellenzenvenes tartalma volt, kifejezte a tőlük való félelmet, az irántuk érzett antipátiát, de a többi egyenruhához képest a lenézést is. Kötelezettségük teljesítését szaglászásnak, kutakodásnak tekintették. Bizonyos előzékenységgel, kínálással mégis igyekeztek jóindulatukat elnyerni. A szeszilleték, valamint a borforgalmi adó kapcsán szintén velük találkoztak. Az élménybeszélésekben, igaz történetekben nem ostoba, kijátszható személyekként szerepeltek. Még inkább kizárt volt 1945 előtt a csendőrök és rendőrök ilyen megítélése. (Ennek ellenkezője talán csak az alábbi, tűzkórus adomában lelhető fel.)

Mondhatni természetes, hogy a felsorolt igen bürokratikus, jelentős anyagi terhet okozó, szigorú szabályokat a sárkeresztiesek igyekeztek teljes mértékben megkerülni. Hosszú időn át, lényegében 1851-től egészen az 1960-as évekig törvényrontó jogszokások éltek e vonatkozásban a községben, akár csak az egész országban.

A sárkeresztusi adatok mindezekből következően hiányosak, hiszen senki nem beszélt a szabályok megszegéséről, különösen a termelő nem. Annyi mégis megállapítható, hogy a ház mögötti kertekben természetek maguknak egynehány tövet. Meg további olyan helyeken, ahol nem volt feltűnő, nem akadt meg rajta másnak, főleg a fináncnak a szeme. Ezért nevelték többen kukorica között. Egyesek öntözték is. Volt, aki sok éven át termelt, mások csak esetenként. Amikor nem lehetett dohányt vásárolni, így a II. világháború után néhány évig, valamint 1956 után egy-két esztendeig a korábbinál is többen vetettek. De ez már az utolsó időszak volt. 1945 körül ismeretlen helyről, ismeretlen személyek hozták a dohánymagot, azt vetették el. Általában erős hatású, vastag levelű *cserebi* vagy *cselebi dohányt* természetek, amely a közönséges fajták közé tartozott. Másutt nevezték ezt *parasztdohánnyak* is. A leszedett dohányleveleket kisímították, felfűzték, az udvarban hátul, a több funkciójú pajta oldalán vagy benn a pajtában szárították. Télen, a faluban készített *dohánvágóval* vágták meg, pipába *tömték* vagy cigarettát *sodortak* belőle. A jó minőségű bosznia-hercegovinai dohányt még a II. világháború után is vágakozva emlegették.

6. A katonafiúk rendszeresen vittek haza a kantinból férfi hozzátartozóiknak pipadohányt, majd 1938-tól Honvéd cigarettát, mely lényegesen olcsóbb volt, mint amit a civil életben venni lehetett. A hivatalos elnevezés a „*mérsékelt árú dohánnyármány*” volt. A 136. 857/1938. sz. PM. rendelet vezette be, rendszeresítette a honvédség dohánnyármány szükségletének kielégítésére az addig használt „*mérsékelt árú pipadohány (limitó)*” mellett a mérsékelt árú szivarkát azaz cigarettát. Ez sárgásfehér színű hüvelyben (papírban), a rá nyomtatott *Honvéd* felirattal készült. Száz darab Honvéd szivarkának mindössze 75 fillér volt az ára. Mindkét mérsékelt árú termék a dohánnyáru-raktárakból a dohány-nagykereskedőkhöz került, akiktől a kisárusoknak a beiktatásával igényelhetett a honvédség kötelékébe tartozó csapat. A két, említett dohánytermékre csak a honvédség tényleges szolgálatában álló, legénységi állományú (tiszthelyettes, tisztos, legénység) tagjai voltak igényjogosultak. Egy személy részére legfeljebb napi 20 db szivarka vagy 8 db, egyenként 100 g-os pipadohány volt igényelhető. A részletesen szabályozott, ugyancsak bürokratikus eljárás folyamatát a 102.900/1942. sz. PM. rendelet módosította.

Honvéd szivarkát csak az igényjogosultak és csak saját szükségletre vásárolhattak, azt tovább nem adhatták. A rendelkezés megszegése az 1868: XIV. tc. és az 1876: IV. tc. alapján volt büntetendő mint dohányjövedéki kihágás.⁹ Mindezzel szemben alakult ki a fentebb említett törvényrontó jogszokás mint általános gyakorlat, melyet a túlszabályozás sem tudott megakadályozni.

7. A finánc nem látta *szüzdohány* 1851 után, a levert szabadságharcot követően a nemzeti (passzív) ellenállás szimbóluma lett. Jókai Mór (1825–1904) a neoabszolutizmus idejének szépirodalmi krónikásaként Az új földesúr c. regényében (1863) írta: „*Már ezentúl nem lehet szüzdohányt színi: be van hozva a monopólium; a dohányt csak trafikból lehet hozatni, különben házmotozásnak teszi ki magát az ember; s ha tiltott kedvencét megkapják nála, nagy pénzzel lesz adósa a státusnak.*” A regény egyik hőse, Garanvölgyi Ádám ezek után ősi tajtékpipáját felvitte a padlásra, nem dohányzott többet. Öreg kasznárja, Kampós úr éppen ellenkezőleg tett. Csak azért is szüzdohányt szívott! Azt nem lehetett tudni, hogy hol tett rá szert, a fináncoktól pedig nem ijedt meg. Ha valahol rászedte őket, azt nagy virtusnak tartotta.¹⁰ Később is a kurázi egyik fajtájának számított a szüzdohány szívása és az ezzel kínálás. Még egy irodalmi példa, a valóság egyik változata idézhető. Bródy Sándor (1863–1924) író 1883-ban gyulai lélekölő írónoki munkáját megunva indult el a fővárosba. Amikor némi kerülővel a losonci pályaudvarra érkezett, pakkjában egynehány font *rétháti szüzdohány* lapult, valamint a *Nyomor* c. könyve. Az Arad megyéből származó dohányt a finánc rögvest elkobozta, így maradt számára a *Nyomor*. Sárkeresztesen is elégedettséget váltott ki a termelőből, ha olcsóbban, az állam megkerülésével jutott élvezeti cikkéhez.

A pénzügyöröknek az engedély nélküli dohánytermeléssel szembeni tevékenysége különösen a II. világháború után vált aktívvá. A fináncokkal folytatott állandó küzdelmet, a felek változó sikerét, különböző magatartását mutatja az egyik narratíva. Gölöncsér Sándor 1945 után a front alatt leégett háza még álló falai között termesztett dohányt. Meg a kertjében is, amit a finánc észrevett és kikapált. Viszont a rossz házban növekvőt nem vette észre, az termett, Gölöncsér Sándor dicsekedett is vele. Egyik-másik közeli rokonának megmutatta, hogy milyen szép, nagy levele nőtt. Pár évvel később, a pálinkaháznál, több kóstolás után, mikor a nyelve jobban megoldódott, szóvá is tette a helyszínen ellenőrző pénzügyörök egyik cselekedetét: „*Hát szemléssz úr! Jól elbánt velem, mikor kivágta a kertembe a dohánt!*” A finánc ránézett és csak ennyit mondott: „*Örüljön Gölöncsér bácsi, hogy a rossz házban meghagytam!*” Egy másik alkalommal viszont a ládában tartott, szépen kisimított dohányleveleit a fináncok megtalálták, el is vitték. Nagyon *szentségölt* utána, de hiába. Az idős Őrsi János a Kis utcában, szintén a kertjében, sokakhoz hasonlóan a kukorica között nevelte a dohányt. Volt mikor a finánc megtalálta, *kibőkötte*. Korábbi példa a közeli megyeszékhelyről hozható. 1905 őszén egy névtelen jóakarója feljelentette V. M. székesfehérvári gyékényszöveget, hogy szőlőjében dohányt termel. A helyszínelést végző rendőrbiztos és pénzügyőr felvigyázó 180 dohánykórót, 12 kg levelesdohányt és 25 dkg dohánymagot talált a padláson. Nevezett ellen a feljelentésben az is szerepelt, hogy dróthurkokat állít fel nyulakra. A hatóság emberei így e tekintetben is kutattak. Nem hiába, mert a szőlőben nagy mennyiségű hurkot találtak. V. ellen az eljárás mindkét kihágás miatt megindult.¹¹

8. Az első öngyújtót 1823-ban készítette el a német Johann Wolfgang Döbereiner kémikus. Vagy száz év kellett ahhoz, hogy a sárkeresztesi parasztság is használja. A jogszabályi rendelkezések a forgalmazására a dohányárusítókat jogosították fel. Az 1922: XII. tc. 46. §-ára figyelemmel a dohánytermék eladására jogosító engedélyt a pénzügyi hatóság adta ki. A dohányzáshoz szükséges mellékcikkek (pl. pipa, szipka, gyufa) árusítására az engedéllyel rendelkező dohányárusítók voltak jogosultak.¹² A gyújtószerszámok, így az öngyújtó árusítására viszont a 60.500/1935. sz. PM. r. 5. §-a értelmében a pénzügyigazgatóságtól külön engedélyt kellett szerezni. A kérvényben hivatkozni kellett a dohányeladási engedély számára. Az öngyújtó működéséhez szükséges tűzkóárusítás pedig a PM. r. 6. § (1)-(5) bekezdése alapján csak további pénzügyigazgatósági engedély alapján volt lehetséges. Ezt a dohányárus, valamint az kaphatta meg, akinek gyújtószerszámok árusítására, előállítására, üzletszerű javítására engedélye volt. Tűzkövet kizárólag adójeggyel lezárt, egyedárusági csomagolásban volt szabad árusítani. Az engedélyeztetéssel és korlátozással teli szabályozás mögött a kincstári érdek, valamint az adók konkurenciaküzdelleme is meglapult.

⁹ *Farkas-Meskó Illés*: Dohányárusítás. Törvények – Szabályok – Rendeletek. Hernádi Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1947, 138.

¹⁰ *Jókai Mór*: Az új földesúr. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 6–7; 20–21.

¹¹ Székesfehérvári Friss Ujság 1905. október 15. 1.

¹² *Tusnádi Élthes Gyula*: Ipar-kereskedelem. Rendőri Büntetőjog Tára IX. Garab József Könyvnyomdája, Cegléd, 1943. 526–527.

A falusiak, így a sárkeresztesiek az öngyújtót mégsem a dohányárusoktól vásárolták. Hanem iparosok, főleg székesfehérváriak által, házilag készített *réz öngyújtókat* használtak. Ezekhez olcsóbban juthattak hozzá. A fényes rézeszköznek ráadásul némi presztízsértéke is volt. A benzín a réztartályból áramlott ki, és a tűzkő szikrája gyújtotta meg.

A tűzkő a kvarc egyik változata, melyhez vásárokon olcsóbban lehetett hozzájutni, mint az árudákban. A két világháború között állítólag Csehszlovákiából csempészték be. Felnőtt férfiak titkon árusították a vásári sokaságban. Odaléptek a dohányosok csoportjához, halk, sziszegő hangon ajánlották árujukat: „*Tűszkü, tűszkü!*” A sárkeresztesi hagyományba tartozó adoma szerint, ilyenkor előfordult, hogy hivatalos személy kérdezett rájuk: „*Mit beszél maga, mit árul maga?*” A válasz már készen volt: „*Én semmit, csak azt mondtam, hogy küszködünk, küszködünk!*” Vélhetően ez is vándoradoma, illetőleg a csempészek árultak az egész nyelvterületen azonos módon. Ugyanis Lászlóffy Aladár (1937–2009) erdélyi író *A pokolban is egy malomban őrlünk* c. esszéjében is felbukkant. A magyarság sorsára utalva írta: „*Küszködünk egyszóval. Így vágta ki magát a csempész tűzkő-árus is a háború utáni infláció idején, amikor valami rendőr-féle rákérdezett a félhangos hadarására: tűzkő-tűzkő-tűzkő.*”¹³

A XX. század első harmadának sárkeresztesi öregjei az öngyújtót nem szerették, nem is használták. A minden érdes felületen lángra kapó, meggyulladó gyufa volt az eszközük. Ősibb megoldásként pipázáshoz a tűzhelyről nyertek lángot, parazsat. A kerges kezű öregek közt volt olyan is, aki két ujjával egy pillanatra fel tudta csípni a parazsat és gyorsan a pipájába tette. A II. világháború után Sárkeresztesen is széles körűvé, mondhatni általánossá vált a bolti gyufa használata.

A cigaretta *pödrése* fokozatosan szorult vissza. A cigarettázók már 1945 előtt megismerkedtek a készen kapott Honvéd szivarka kényelmével. Így az 1950-es években mind többen tértek rá az egy-egy doboznyi cigaretta vásárlására. Az 1959-es tsz-szervezésig 3 márka terjedt el a községben. A Kossuth cigaretta 1948-tól, a legerősebb dohányosok számára a Munkás 1945-től volt kapható. Az 1921 és 1945 között már gyártott, de a faluban még nem szívott Symphonia az újragyártásától, 1957-től átmenetileg a legnépszerűbb lett. A tsz megszervezésével (1953, illetve 1959) a parasztember rendelkezésére álló saját földterület és az idő összezsugorodott. Alig maradt mód, lehetőség a titkolt dohánytermesztésre. Ezek a körülmények is hozzájárultak a tiltott tevékenység visszaszorulásához.

9. Megállapítható, hogy a dohánytermékek termelése, fogyasztása terén a mindenkori állami szabályozással szemben erőteljes törvényrontó jogszokások éltek. A jogszokások illetően alkalmazásával a közösség egyetértett vagy azt hallgatólagosan tudomásul vette. Az egyéni elhatározást, cselekedetet a közösség szentesítette.

Gelencsér József

XX. századi változások a Sárköz táncéletében

Malonyay Dezső és csapata a XX. század első évtizedében járt a Sárközben. Vizsgálva, tanulmányozva az itt élő emberek életét és népművészetét, a táncokról is készítettek feljegyzéseket. Az 1912-ben megjelent *A magyar nép művészete* című sorozat negyedik kötetében olvashatunk a női táncokról. A leírásból sok mindent megtudhatunk a táncélet akkori állapotáról.

Virágkorát élte még a *játszó*, a sárközi emberek vasárnap délutáni időtöltése, mely eseménye volt a falu teljes lakosságának. Helyszíne korábban a templom piaca volt: „... *régen, itt gyülekeztek a délutáni könyörgés után, külön a férfiak, külön a nők és külön a lányok, külön a férfiak asszonyai*”. (1) Amikor Malonyaiék ott jártak, akkor már a kocsmá mellett volt a *játszó*: „*Mondják, azért hagyták el a templom piacát, mert akadt olyan sivárabb kedvű lelkipásztor, akinek nem tetszett a templom árnyékában üzött vigalom.*” A múlt század hatvanas éveiben megkérdezett decsi adatközlők (Pusztai Tóth Sára, Békás Jánosné) elmondása szerint a falu melletti síkon volt a *játszó*. A nóta is erre utal: „*Lesütött a nap a síkra...*”

A *játszó* az egész falu eseménye volt: „*Eljönnek a bandák, négy, öt, tíz leány, a fiatal menyecskék, a fiatal anyák, karjukon a kicsi lelköm-aranyom, jönnek az öreg szülők is, de még a kis leánykák is jönnek,*

¹³ Lászlóffy Aladár: A pokolban is egy malomban őrlünk. HÍD 2001/6-7. 607-608.